

УДК 364.4-053.2-054.73(477+437.3)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.4>

Аліна ДУЛЯ

викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти, Київський університет імені Бориса Грінченка, бульвар Ігоря Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02000

ORCID: 0000-0002-9067-4820

Каміла МОЧАЛОВА

студентка 4 курсу спеціальності «Соціальна робота» факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти, Київський університет імені Бориса Грінченка, бульвар Ігоря Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02000

Бібліографічний опис статті: Дуля, А., Мочалова, К. (2023). Соціально-педагогічна підтримка українських дітей-біженців в Чеській Республіці. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 23–27, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.4>

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ-БІЖЕНЦІВ В ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Проблема адаптації та інтеграції дітей-біженців є наразі однією з найактуальніших у всьому світі. Організація соціально-педагогічної підтримки даної групи отримувачів соціальних послуг є однією з найбільш значущих, особливо на початковому етапі їх адаптації. У статті розкрито проблеми дітей-біженців. Визначено, що діти, які вимушені покинути свій дім, рідних та друзів і виїхати за кордон, стикаються з такими проблемами як: психологічна травматизація, емоційний стрес, тривога, панічні атаки, дратівливість та/або агресивність, проблеми зі сном, дисоціація, порушення взаємовідносин та труднощі в налагодженні нового кола друзів, мовний бар'єр, труднощі в адаптації до нових умов життя та навчання за кордоном, подвійне навантаження з дистанційним навчанням в Україні, відсутність повноцінної уваги від батьків та інші. Авторами статті розкрито зміст соціально-педагогічної підтримки українських дітей-біженців у Чеській Республіці на прикладі організації та проведення денного дитячого табору. Програма денного дитячого табору для українських дітей була розроблена з метою соціальної адаптації та інтеграції дітей до нових умов життя в невідомому середовищі, покращення психоемоційного стану, зниження особистісного та ситуативного рівня тривожності, набуття почуття впевненості й захищеності, налагодження комунікації та дружніх відносин з однолітками. Програма була впроваджена в діяльність Сімейно-громадського центру «Халушка» (Rodinne a komunitni centrum Chaloupka).

Ключові слова: діти, біженці, особи, які потребують тимчасового захисту, соціально-педагогічна підтримка, програма дитячого табору, Чеська Республіка.

Alina DULIA

Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0002-9067-4820

Kamila Mochalova

4th year student of the educational program "Social Work" at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

To cite this article: Dulia, A., Mochalova, K. (2023). Sotsialno-pedahohichna pidtrymka ukrainskykh ditei-bizhentsiv v Cheskii Respublitsi [Socio-pedagogical support support of Ukrainian refugee children in the Czech Republic]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 23–27, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.4>

SOCIO-PEDAGOGICAL SUPPORT OF UKRAINIAN REFUGEE CHILDREN IN THE CZECH REPUBLIC

The problem of adaptation and integration of refugee children is currently one of the most urgent in the whole world. The organization of socio-pedagogical support for this group of recipients of social services is one of the most significant, especially at the initial stage of their adaptation. The article reveals the problems of refugee children. It has been determined that children who are forced to leave their homes, relatives and friends and go abroad face such problems as: psychological trauma, emotional stress, anxiety, panic attacks, irritability and/or aggressiveness, sleep problems, dissociation, and disruption of relationships. and difficulties in establishing a new circle of friends, language barrier, difficulties in adapting to new living conditions and studying abroad, double workload with distance learning in Ukraine, lack of full attention from parents and others. The authors of the article reveal the content of socio-pedagogical support for Ukrainian refugee children in the Czech Republic using the example of organizing and holding a children's day camp. The day camp program for Ukrainian children was developed with the aim of social integration of children to new living conditions in an unknown environment, improvement of psycho-emotional state, reduction of personal and situational anxiety level, acquisition of a sense of confidence and security, help in finding friends and implemented in the activities of the Family and Community of the «Chalupka» center (Rodinne a komunitni centrum Chaloupka).

Key words: children, refugees, persons in need of temporary protection, socio-pedagogical support, children's camp program, Czech Republic.

Актуальність проблеми. Війна приносить у життя багато змін, невизначеності та непередбачуваних обставин. Типовою реакцією на це є стрес та тривога. Вона характерна і для дорослих, і для дітей. Діти відчувають занепокоєння, тривогу, страх та переймають емоційний стан дорослих і починають сприймати ситуацію невизначеності як загрозу, з якою дорослі не можуть впоратися. Повномасштабна війна, яка розгорнулася на території України, зумовила зростання гуманітарної кризи та ряд соціальних проблем населення.

Однією з таких проблем є різке зростання масштабів вимушеної міграції, втеча за кордон при цьому кількість тимчасово переміщених осіб за межі країни постійно зростає. За даними Міністерства внутрішніх справ Чеської Республіки всього з початку війни в Україні до 1 квітня 2023 року статус тимчасового захисту отримало понад 504 тисячі осіб, які тікали від війни в Україні. На сьогодні на території Чехії перебувають 325 742 осіб, які отримали тимчасовий захист. Діти до 15 років становлять близько третини біженців (V České republice..., 2023). Таким чином, Чехія, яка прихистила кількість біженців, що дорівнює майже 4% від загальної кількості власного населення країни, стала третьою країною серед країн Європейського Союзу, які надали притулок громадянам України. Найбільшу групу прибулих склали жінки (44%) і діти (35%) (Чеська Республіка та Україна, 2023). Однак ці дані не є остаточними, враховуючи можливість вільного пересування в межах Євросоюзу для українців.

Внаслідок вимушеної міграції загострюється низка соціальних, політичних, психологічних проблем. Найбільше в цій ситуації страждають діти, оскільки переживання стресу від пере-

бування в зоні військового конфлікту, переселення, пристосування до нових умов життя може негативно вплинути на розвиток особистості, психічне і фізичне здоров'я. Війни, збройні конфлікти, вимушена міграція є психотравмуючими факторами, ситуаціями підвищеного ризику виникнення реакції дезадаптації у дітей. Перебування дітей в умовах тривоги, страху, відсутності або слабкої підтримки сім'ї впливає на їхній фізичний, психологічний та соціальний розвиток. Діти стикаються з такими проблемами, як втрата членів родини, друзів, дому та звичного життя; поспішний і небезпечний від'їзд; мовні проблеми; соціальна ізоляція та страх перед майбутнім. Це актуалізує потребу у соціально-педагогічній підтримці українських дітей-біженців у Чеській Республіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел свідчить, що питання соціально-педагогічної підтримки біженців та членів їхніх сімей привертає значну увагу українських та зарубіжних учених. Дослідженням проблем біженців, осіб які потребують тимчасового захисту та їхніх сімей переймалися такі науковці, як: Ю. Волтер, Н. Думан, С. Кох, М. Куттікат, Р. Плем'я, В. Поліщук, Я. Сноубар, та ін. Науковці зазначали, що перебування дітей в умовах травматичних подій та стресу призводить до порушення фізичного та психологічного здоров'я.

Корисним для розуміння особливостей дітей з числа осіб, які потребують тимчасового захисту, є наукова праця Ю. Ждановича «Соціально-педагогічна підтримка дітей вимушених переселенців як наукова проблема», в якій зазначено, що масова вимушена міграція – це серйозний обмежувальний фактор для розви-

тку та соціалізації дітей-переселенців (Жданович, 2015).

Актуальним питанням теорії і практики соціальної роботи з біженцями та їхніми сім'ями присвячено роботи Н. Бакай, М. Дибаш, А. Дуля, Д. Клемент, М. Лукашевич, І. Мигович, О. Ровенчак, В. Рюль, М. Шульга.

Зміст, форми та методи соціально-педагогічної підтримки біженців, осіб які потребують тимчасового захисту, а також їхніх дітей, розглядалися в роботах Н. Заверико, І. Зайнишева, Є. Мигашко, Д. Романенка, Н. Тимошенко.

Мета дослідження: розкрити зміст соціально-педагогічної підтримки українських дітей-біженців у Чеській Республіці на прикладі організації та проведення денного дитячого табору.

Виклад основного матеріалу. Проблема адаптації та інтеграції осіб, які потребують тимчасового захисту є наразі однією з найактуальніших у всьому світі. Надання соціальної та соціально-педагогічної підтримки даній групі отримувачів соціальних послуг поступово стає темою суспільної уваги. Діти, які вимушені покинути свій дім, рідних та друзів і виїхати за кордон, стикаються з рядом проблем, такими як: психологічна травматизація, емоційний стрес, тривога, панічні атаки, спогоди, дратівливість та агресивність, проблеми зі сном, дисоціація, порушення взаємовідносин, мовний бар'єр, адаптація дітей до нових умов життя та навчання за кордоном, подвійне навантаження з дистанційним навчанням в Україні, відсутність повноцінної уваги від батьків (що пов'язане з емоційно нестабільним станом дорослих, а також з їхнім зосередженням на власних проблемах та матеріальних проблемах) та інші (Нова освіта, 2023; Труднощі адаптації..., 2023).

Про необхідність соціально-педагогічної та психологічної підтримки більшості українських дітей-біженців свідчать результати опитування, яке було проведено дослідницькою компанією Gradus Research. Відповідно до цього дослідження 75% опитуваних батьків, стверджують, що їхні діти демонструють ті чи інші ознаки психологічної травматизації. Найбільш розповсюдженими ознаками є емоційна нестабільність (швидко та безпричинне коливання настрою від гарного до поганого) спостерігається у 45% дітей; підвищений рівень три-

вожності – у 41% дітей. Війна вплинула й на фізіологічні потреби дітей: 29% дітей мають порушення сну; 10% – страждають від нічних кошмарів, 20% – поганий апетит (Українські діти..., 2023).

Відповідно до проблем дітей-біженців, ми можемо зазначити, що соціально-педагогічна підтримка даної групи отримувачів соціальних послуг є однією з найбільш значущих, особливо на початковому етапі їх адаптації до нових умов життя.

Ю. Жданович зазначає, що соціально-педагогічна підтримка сприяє адаптації дітей-біженців до нової культури на різних рівнях – починаючи із зовнішнього (тренінги) і закінчуючи глибинним рівнем (терапевтичні групи). Автор стверджує, що соціально-педагогічна підтримка – це надання оперативної (виявлення і вирішення вже наявних проблем) та превентивної (допомога дитині в особистісному зростанні й запобігання виникненню та усунення факторів ризику) допомоги (Жданович, 2015)

Соціально-педагогічна підтримка дітей-біженців повинна передбачати такі напрямки, як: індивідуальні консультації з дітьми та їхніми батьками; групова соціально-педагогічна робота з дітьми і підлітками; проведення індивідуальних та групових занять з батьками з питань виховання дітей; корекційна соціально-педагогічна допомога дітям і підліткам; соціально-педагогічна допомога дітям і підліткам, що мають проблеми в навчанні (Дибаш, 2018, с. 38).

Такої ж думки дотримується В. Рюль, автор наукової праці «Особливості соціальної роботи з мігрантами та їх сім'ями». Вона стверджує, що ефективною практикою у роботі з дітьми-біженцями є такі форми групової роботи, як періодичні масові заходи – ігри, що охоплюють одночасно велику кількість дітей та тривають протягом декількох днів, спеціальні конференції для жителів тих чи інших районів, міст або для підлітків та їхніх батьків, створення і функціонування народного театру (Рюль, 2015).

Чеська Республіка досить швидко адаптувалася до надання допомоги українцям з самого початку війни та відкрила центри для допомоги біженцям у великих містах, інформаційні пункти на кожному вокзалі з волонтерами, які розмовляють українською мовою. Українським біженцям надається тимчасовий захист, цей

статус дозволяє перебувати в Чехії, а також працювати і отримувати медичну допомогу.

В Чехії починають виникати нові громадські об'єднання, метою діяльності яких є правовий захист біженців, надання їм допомоги у працевлаштуванні, вихованні дітей, робота з дітьми та жінками.

Здійснивши аналіз діяльності державних та громадських організацій Чехії, ми визначили, що соціально-педагогічна підтримка біженцям та членам їхніх сімей активно надається організаціями, які знаходяться в місці Прага, де перебуває найбільша кількість українців. А що стосується менших міст, зокрема міста Острава, то програм соціально-педагогічної підтримки впроваджується недостатньо, враховуючи досить велику громаду. Саме тому, стало актуальним питання організації денного дитячого табору для українських дітей в місті Острава.

З метою полегшення соціальної інтеграції дітей-біженців до нових умов життя та надання їм соціально-педагогічної підтримки нами було розроблено програму денного дитячого табору для українських дітей та впроваджено її в діяльність Сімейно-громадського центру «Халупка» (Rodinne a komunitní centrum Chaloupka).

Програма денного дитячого табору була розроблена з метою соціальної адаптації та інтеграції українських дітей-біженців до нових умов життя в невідомому середовищі, покращення психоемоційного стану, зниження особистісного та ситуативного рівня тривожності, набуття почуття впевненості та захищеності, налагодження комунікації та дружніх відносин з однолітками.

Відповідно до мети нами було окреслено наступні завдання програми: соціальна адаптація дітей у новому середовищі; організація цікавого дозвілля для дітей; розвиток творчого потенціалу; поліпшення навичок взаємодії між дітьми; здійснення національно-патріотичного виховання дітей; покращення психологічного та фізичного стану; інтеграція дітей в нову культуру, традиції та мову Чехії.

Мета та зміст програми розроблялась відповідно до визначених нами проблем дітей-біженців в ході проведення глибинних інтерв'ю з батьками та спостереження за дітьми в ході індивідуальної та групової роботи.

Програма денного дитячого табору для українських дітей включала такі форми роботи, як: індивідуальні консультації (за потреби), ігри

на знайомство та комунікацію, групову роботу, роботу в парах, тимбілдінг, творчі та кулінарні майстер-класи (наприклад: «Ловець снів», «Подарунок для друга», «Альбом з фотографіями», «Створення відео» та ін.), виступи-презентації, виступи на шоу-талантів, інтерактивне шоу, квести, спортивні естафети, зарядка, танці, перегляд мультфільмів, уроки чеської мови, екскурсії (галерея – Galerie výtvarného umění v Ostravě (Dům umění), дитячий відкритий майданчик та контактний зоопарк «Mowgli's trail», науковий осередок «Svět techniky», виїзд та підйом на гору Ondřejník).

З метою формування позитивних емоцій для розвитку динамічної активності у дітей, створення умов, сприяючих закріплення дружніх відносин всередині колективу, розвитку навичок критичного та логічного мислення було проведено квест «Тримайся».

Інтелектуальне шоу «Що ти знаєш про Україну». Було проведено з метою виховання патріотичних почуттів приналежності до українського народу, України; поглиблення знання про різні куточки України; сприяння формуванню національної свідомості учасників табору; формування вміння висловлювати свої думки; розвитку творчості та креативності.

Для того, щоб спонукати учасників табору до систематичного фізичного самовдосконалення; сприяти утвердженню пріоритетів ведення здорового способу життя, розвитку рухових якостей, почуття дружби, взаємодопомоги програма денного дитячого табору включала зарядку та спортивну естафету «Спіймай мене, якщо зможеш».

В результаті участі дітей-біженців в програмі денного дитячого табору у дітей покращився психоемоційний стан; сформувалось почуття захищеності та психологічного комфорту; покращились навички взаємодії між дітьми; відбулась активізація адаптаційного потенціалу; полегшився процес адаптації та інтеграції в нове середовище; відбувся розвиток їх потенційних фізичних та психічних ресурсів.

Висновки. Війна в Україні, масове переміщення українців в інші країни світу, ставить перед приймаючими країнами нові виклики. Одним з яких є соціальна адаптація та інтеграція дітей-біженців в нове соціальне середовище. Фахівці із соціальної роботи приймаючих країн повинні надавати соціально-педагогічну підтримку даній групі отримувачів соціальних

послуг, яка б передбачала: створення умов, необхідних для успішної соціальної адаптації та інтеграції дітей-біженців в нове для них середовище; забезпечення умов для повноцінного розвитку дитини; створення системи міжкультурних комунікацій; вирішення проблем; подолання негативних психотравмуючих наслідків. Організація та проведення дитячих таборів для українських дітей-біженців є ефек-

тивною практикою соціально-педагогічної підтримки. Проведення дитячих таборів пришвидшить процес соціальної адаптації та інтеграції дітей до нових умов життя та покращить їхній психологічний та фізичний стан.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в глибинному вивченні проблем і потреб українських біженців та членів їхніх сімей, а також особливостей соціальної роботи із ними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дибаш М. В. Соціальна робота з мігрантами, біженцями та внутрішньо переселеними особами. *Соціальна робота: виклики сьогодення* : зб. наук. пр. за матеріалами VII Всеукр. науково-практ. конф., м. Тернопіль, 26-27 квіт. 2018 р. Тернопіль, 2018. С. 35–39.
2. Жданович Ю. М. Соціально-педагогічна підтримка дітей вимушених переселенців як наукова проблема. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2015. Вип. 19(1). С. 204–213.
3. Нова освіта. 9 найголовніших проблем в освіті, з якими стикаються українські діти за кордоном. *Альтернативна освіта в Україні*. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/5388-9-naiholovnishykh-problem-v-osviti-z-iakumy-stykaiutsia-ukrainski-dity-za-kordonom> (дата звернення: 25.08.2023).
4. Рюль В. О. Особливості соціальної роботи з мігрантами та їх сім'ями. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2015. Вип. 36. С. 159–161.
5. Труднощі адаптації за кордоном: як допомогти дитині?. *Освіторія*. URL: <https://osvitoria.media/opinions/trudnoshhi-adaptatsiyi-zakordonom-yak-dopomogty-dytyni/> (дата звернення: 09.08.2023).
6. Українські діти потребують психологічної допомоги. *Освітній Омбудсмен України*. URL: <https://eo.gov.ua/ukrainski-dity-potrebuiut-psykholohichnoi-dopomohy/2022/05/10/> (дата звернення: 13.08.2023).
7. Чеська Республіка та Україна. *Український соціологічний портал*. URL: <https://usp-ltd.org/cheska-respublika-ta-ukraina-chastyna-1/> (дата звернення: 30.07.2023).
8. V České republice je aktuálně 325 tisíc uprchlíků z Ukrajiny – Ministerstvo vnitra České republiky. *Úvodní strana – Ministerstvo vnitra České republiky*. URL: <https://www.mvcr.cz/clanek/v-ceske-republice-je-aktualne-325-tisic-uprchliku-z-ukrajiny.aspx> (date of access: 16.08.2023).

REFERENCES:

1. Dybash, M. V. (2018). Sotsialna robota z mihrantamy, bizhentsiamy ta vnutrishno pereselenymy osobamy [Social work with migrants, refugees and internally displaced persons]. *Sotsialna robota: vyklyky sohodennia : zb. nauk. pr. za materialamy VII Vseukr. naukovo-prakt. konf. – Social work: today's challenges: coll. of science pr. based on the materials of VII All-Ukrainian scientific and practical conf.* (pp. 35–39). Ternopil [in Ukrainian].
2. Zhdanovych, Yu. M. (2015). Sotsialno-pedahohichna pidtrymka ditei vymushenykh pereselentsiv yak naukova problema [Socio-pedagogical support of children of forced migrants as a scientific problem]. *Theoretical and methodological problems of raising children and school youth*, 19(1), 204–213 [in Ukrainian].
3. Nova osvita. 9 naiholovnishykh problem v osviti, z yakymy stykaiutsia ukrainski dity za kordonom [New education. 9 of the most important problems in education that Ukrainian children face abroad]. *Alternative education in Ukraine*. Retrieved from <https://osvitanova.com.ua/posts/5388-9-naiholovnishykh-problem-v-osviti-z-iakumy-stykaiutsia-ukrainski-dity-za-kordonom> [in Ukrainian].
4. Riul, V. O. (2015). Osoblyvosti sotsialnoi roboty z mihrantamy ta yikh simiamy [Peculiarities of social work with migrants and their families]. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 36, 159–161 [in Ukrainian].
5. Trudnoshchi adaptatsii zakordonom: yak dopomohty dytyni? [Difficulties of adaptation abroad: how to help a child?]. *Observatory*. Retrieved from <https://osvitoria.media/opinions/trudnoshhi-adaptatsiyi-zakordonom-yak-dopomogty-dytyni/> [in Ukrainian].
6. Ukrainski dity potrebuiut psykholohichnoi dopomohy [Ukrainian children need psychological help]. *Educational Ombudsman of Ukraine*. Retrieved from <https://eo.gov.ua/ukrainski-dity-potrebuiut-psykholohichnoi-dopomohy/2022/05/10/> [in Ukrainian].
7. Cheska Respublika ta Ukraina [Czech Republic and Ukraine]. *Ukrainian sociological portal*. Retrieved from <https://usp-ltd.org/cheska-respublika-ta-ukraina-chastyna-1/> [in Ukrainian].
8. Zaraz u Chekhii perebuvauiut 325 tys. bizhentsiv z Ukrainy – MVS ChR [There are currently 325,000 refugees from Ukraine in the Czech Republic – Ministry of the Interior of the Czech Republic]. *Homepage – Ministry of the Interior of the Czech Republic*. Retrieved from <https://www.mvcr.cz/clanek/v-ceske-republice-je-aktualne-325-tisic-uprchliku-z-ukrajiny.aspx> [in Czech].